

SPLETNI NABIRALNIK ZA ODDAJO ELEKTRONSKIH PUBLIKACIJ: NOVA SPLETNA STORITEV ZA ZALOŽNIKE

Karmen Štular Sotošek

Oddano: 3. 3. 2008 – Sprejeto: 3. 4. 2008

Strokovni članek

UDK 004.738.5:655.41

UDK 021.84:027.54(497.4)

Izvleček

V prispevku je predstavljena nova spletna storitev SVAROG - sistem za varno arhiviranje oddanega gradiva - ki smo jo v Narodni in univerzitetni knjižnici razvili v drugi polovici leta 2007. Storitev omogoča predložitev digitalnih gradiv. Namenjena je založnikom in drugim zavezancem, ki lahko po tej poti oddajo obvezni izvod elektronskih publikacij ali pa posredujejo izjavo o pogojih uporabe in dostopa do elektronskega gradiva. Servis služi tudi za sporočanje o izdaji oziroma objavi nove publikacije. Storitev je namenjena tudi knjižnicam in drugim ustanovam s področja kulture, znanosti, izobraževanja, ki oddajajo svoja digitalizirana gradiva v analogni obliki. Spletni sistem omogoča tudi, da NUK pošiljatelju potrdi prejem publikacije.

Ključne besede: spletna storitev, elektronske publikacije, obvezni izvod, digitalna knjižnica, Narodna in univerzitetna knjižnica

Professional article

UDC 004.738.5:655.41

UDC 021.84:027.54(497.4)

Abstract

The paper describes the new web service SVAROG – system for safe archiving of electronic publications – which has been created at the National and University Library in the second half of 2007. This service provides the deposit of digital material. It is in-

Štular Sotošek, Karmen. Ingest portal for depositing electronic publications: new web service for publishers. *Knjižnica, Ljubljana*, 52(2008)1, p. 123-132

tended for publishers and others who should supply the legal deposit copies of electronic publications, or to forward the statement on the conditions of use and access to electronic material. It also serves to communicate the information on new publications. Likewise, the service is designed for other content providers, including libraries and other institutions in the fields of culture, science and education, to supply the digitized material of the physical originals. In addition, the web system facilitates NUK to confirm the receipt by sending a notice to the submitter.

Key words: web service, electronic publications, legal deposit, digital library, National and university library

1 Uvod

V današnjem času je naloga internetnih tehnologij zlasti ta, da izboljšajo poslovne aktivnosti. V Narodni in univerzitetni knjižnici smo o elektronskem poslovanju z založniki začeli razmišljati, ko smo se soočili z naraščajočim prometom elektronskih publikacij. Razloga za povečanja števila pošiljk z elektronskim publikacijami sta bila zlasti dva: nov Zakon o obveznem izvodu publikacij, ki je začel veljati oktobra 2006 in ki je zajel tudi elektronske publikacije, ter v istem letu uvedeno pogodbeno določilo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) z založniki domače znanstvene in poljudnoznanstvene periodične publikacije, da pošiljajo pdf dokumente svojih publikacij v NUK. Elektronske publikacije so tako na naš naslov prihajale na cederomih po navadni pošti ali v obliki pdf in html dokumentov po elektronski pošti najpogosteje na naslov: dlib@nuk.uni-lj.si. Preglednost takega sistema je bila vprašljiva in nepopolna predvsem zaradi neurejenosti metapodatkov o poslanem gradivu in podatkov o založniku. Zato smo pogosto morali naknadno identificirati pošiljatelja in namen pošiljke, prav tako pa tudi pošiljatelje, ki niso določili pogojev za dostop do oddanega gradiva. Predvsem pa se je takšno stanje pokazalo kot izjemno nezanesljivo, tako pri pošiljanju gradiva po elektronski kot navadni pošti. Pri elektronski pošiljki se je pri večjih količinah podatkov ta praksa v nekaterih primerih pokazala celo kot neizvedljiva. Dodatno je situacijo zaostrovalo tudi dejstvo, da pošiljatelji prihajajo iz različnih skupin zavezancev in drugih ponudnikov elektronskih publikacij. Načrtovanje nove spletne storitve za predložitev elektronskih dokumentov je bila tako logična posledica odsotnosti urejenega sistema za predložitev elektronskih publikacij.

2 Oblikovanje enotnega sistema predložitve elektronskih publikacij

V fazi analize in načrtovanja nove storitve smo identificirali tri skupine uporabnikov. Vsakodnevno komuniciranje, povezano z oddajanjem elektronskih dokumentov, se namreč odvija s tremi skupinami izdajateljev elektronskih publikacij. To so:

- zavezanci za obvezni izvod spletnih publikacij v skladu s Pravilnikom o vrstah in naboru elektronskih publikacij za obvezni izvod (7. člen pravilnika). Pravilnik ureja dva načina pridobivanja obveznega izvoda publikacij: samodejno s pomočjo računalniških programov in tako, da NUK zavezancem omogoči elektronski način oddaje dokumenta prek spletnega sistema. Ocenjujemo, da je zavezancev, ki bodo morali sami pošiljati svoje elektronske publikacije relativno malo, in sicer med petdeset in dvesto;
- založniki, ki so sklenili pogodbo z Javno agencijo za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije o sofinanciranju domače znanstvene in poljudnoznanstvene periodične publikacije in so po tej pogodbi zavezani tekoče številke svojih periodičnih publikacij v elektronski obliki pošiljati NUK. To obveznost je ARRS prvič uvedla z letom 2006 in tako zavezala k pošiljanju približno 140 založnikov;
- knjižnice in druge ustanove s področja kulture, znanosti, izobraževanja, ki oddajajo svoja digitalizirana gradiva, izvorno v analogni obliki, na portal Digitalne knjižnice Slovenije – dLib.si¹. Do sedaj so tri splošne knjižnice na ta način prispevale svoje digitalno gradivo, pričakujemo pa, da bo teh ustanov vedno več, saj se vedno več institucij odloča za digitalizacijo pomembnega ali ogroženega gradiva, ki ga sicer hranijo na klasičnih nosilcih. V to skupino pravzaprav spadajo vsi tisti, ki želijo imeti svoje gradivo objavljeno na portalu dLib.si in se soočajo z oddajo tega gradiva ter predložitvijo pisne izjave o pogojih dostopa do gradiva.

Ne glede na to, s katerega naslova obveznosti prihaja pošiljatelj, pa smo si zastavili cilj oblikovanje poslovnega in tehnološkega modela, ki bi zagotovil enoten sistem predložitve elektronskih publikacij. Hkrati pa razviti takšno spletno rešitev, ki na enem mestu zagotavlja in posreduje vse potrebne podatke o založniku in njegovih publikacijah ter na tem istem mestu ponudi tudi oddajanje oziroma prevzem publikacij samih. Potrebno je bilo oblikovati storitev, ki bo odpravila težave na naši strani, še pomembneje pa je bilo pošiljateljem oziroma zavezancem

1 *dLib.si - Digitalna knjižnica Slovenije je spletni portal za dostop do digitaliziranega znanja in kulturnih zakladov. Ponuja prosto iskanje po virih in dostop do digitalnih vsebin - revij, knjig, rokopisov, zemljevidov, fotografij, glasbe in priločnikov. Dostop do trenutno dostopnih zbirk je brezplačen. Portal je dostopen na naslovu: <http://www.dlib.si>*

ponuditi enostaven in prijazen spletni nabiralnik, ki jim bo ob redni uporabi prinesel prihranek časa in njihov vloženi trud nagradil s preglednostjo servisa. Pred nami je bila tudi naloga zgraditi takšno spletno središče, ki bo omogočalo dvosmerno komuniciranje med pošiljateljem in prejemnikom.

Terminski načrt storitve je predvidel poskusni zagon sistema ob koncu letu 2007, kar naj bi sovpadlo tudi s počastitvijo 200 let zbiranja obveznega izvoda na Slovenskem. V tem relativno kratkem času od načrta do izvedbe smo za izhodišče vzeli elektronski obrazec za prijavo mrežnih publikacij² hrvaške nacionalne knjižnice, s katerim hrvaški založniki prijavijo knjižnici (*Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu*) podatke o izdaji in tako omogočijo zbiranje in arhiviranje v *Digitalni arhiv hrvaških spletnih publikacij*. Pomagali pa smo si tudi s storitvijo Evropske knjižnice, s t. i. *Knjigo vpisov* (*The European Library Handbook*)³, ki jo NUK kot polnopraven član *The Europran Library* uporablja pri oddaji in metapodatkovni obdelavi lastnih podatkovnih zbirk, da bi bile dostopne prek evropskega portala.

Spletno storitev smo tehnološko, marketinško in avtorskopravno zasnovali in realizirali v okviru projekta *Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si / Digital Library of Slovenia – dLib.si* iz sredstev Norveški finančni mehanizmi. Pomemben element razvoja je bilo testiranje storitve v oktobru 2007, za kar smo povabili dvajsetih založnikov z naslova obveznega izvoda in ARRS, s katerimi smo že sodelovali. Njihova naloga je bila, da testno zaženejo storitev in poizkusno oddajo elektronske dokumente ter jo ocenijo s pomočjo vprašalnika, ki smo jim ga poslali. Spletno aplikacijo so preizkusili skoraj vsi povabljeni (98 % odziv), medtem ko se je odgovorom na vprašanja odzvala manjša skupina testirancev (40 % odziv). Večina vprašanih je izrazila pozitivno mnenje o storitvi in jo visoko ocenila pri vprašanju o lastnostih – dostopnost, prihranek časa, enostavna uporaba, logičnost funkcij, razumljivost spremnih besedil, hitrost predaje dokumentov in preglednost oddanih podatkov. Nezadovoljstvo s storitvijo pa se je odražalo zlasti pri vprašanju o potrebnosti takšne storitve, ki po mnenju nekaterih založnikov pomeni za njih dodatno obremenitev in delo. Najbolj koristni pa so bili konkretni predlogi, ki so jih vprašani zapisali pri vprašanju odprtega tipa, *Kaj bi bilo po vašem mnenju potrebno spremeniti, dodati...?* Predlogi so se nanašali zlasti na oblikovanje logične spletne arhitekture in jasnih ter kratkih spremnih besedil, ki bi na enostaven način pojasnila koncept nove storitve in korake za uspešno oddajo dokumentov.

2 <http://www.nsk.hr/DigitalLib.aspx?id=170>

3 <http://www.theeuropeanlibrary.org/handbook/form.php?ref=handbook.php>

3 Predložitev elektronskih publikacij in metapodatkov

Predložitev publikacij omogoča spletni vmesnik, kjer lahko založnik/pošiljatelj predloži elektronsko gradivo: elektronske knjige, elektronsko časopisje ter elektronsko slikovno in kartografsko gradivo. Spletni nabiralnik, ki smo ga poimenovali SVAROG – sistem za varno arhiviranje oddanega gradiva - je dosegljiv na naslovu: <http://www.nuk.uni-lj.si/svarog>. Hkrati pa storitev založnik lahko uporabi le za oddajanje podatkov o publikaciji s sporočilom, da bo publikacija poslana po navadni pošti.

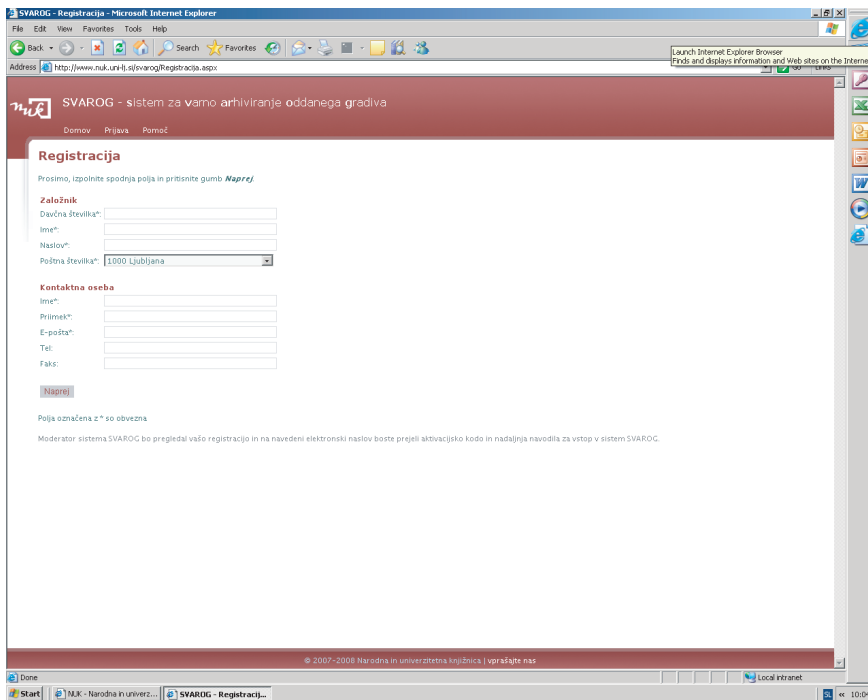
Kot rezultat tehnoloških zahtev, dobljenih v fazi analize, smo portal postavili na strežnik NUKWEB. Aplikacijo SVAROG smo razvili v *.net okolju*. Podatkovna zbirka je na Microsoftovi platformi MsSQL 2005, kjer v NUK že shranjujemo metapodatke podatkovne zbirke dLib.si. Za kodiranje smo uporabili Win 1250, ki omogoča tudi enostavno izmenjavo podatkov med storitvijo SVAROG in portalom dLib.si. Do implementacije repozitorija za shranjevanje digitalnih objektov se poslani dokumenti varno shranjujejo na datotečnem strežniku, kjer je poskrbljeno tudi za varnostno kopiranje, kasneje pa bomo oddane publikacije shranjevali v omenjeni repozitorij.

4 Štirje koraki varnega arhiviranja oddanega gradiva

Storitev SVAROG vključuje štiri korake, katerih izpolnitev predstavlja uspešno arhiviranje oddanega gradiva. Funkcije so prilagojene dolgoročnemu in znanemu uporabniku, ki s pomočjo uporabniškega imena in uporabniškega gesla po opravljeni registraciji oddaja ali dodaja gradivo, podatke o gradivu in prebira sporočila.

4.1 Registracija in prijava

Registracija je mesto, ki ga uporabnik sistema izpolni na začetku poslovanja. Tako posreduje podatke o založbi oziroma svoji organizaciji. Na podlagi registracije pridobi uporabniško ime in si izbere osebno geslo, s katerim se prijavi za delo.

Slika 1: Registracija v sistem SVAROG

4.2 Oddajanje publikacije z izjavo o pogojih dostopa

Ta korak predstavlja jedro sistema in ima tri podfunkcije:

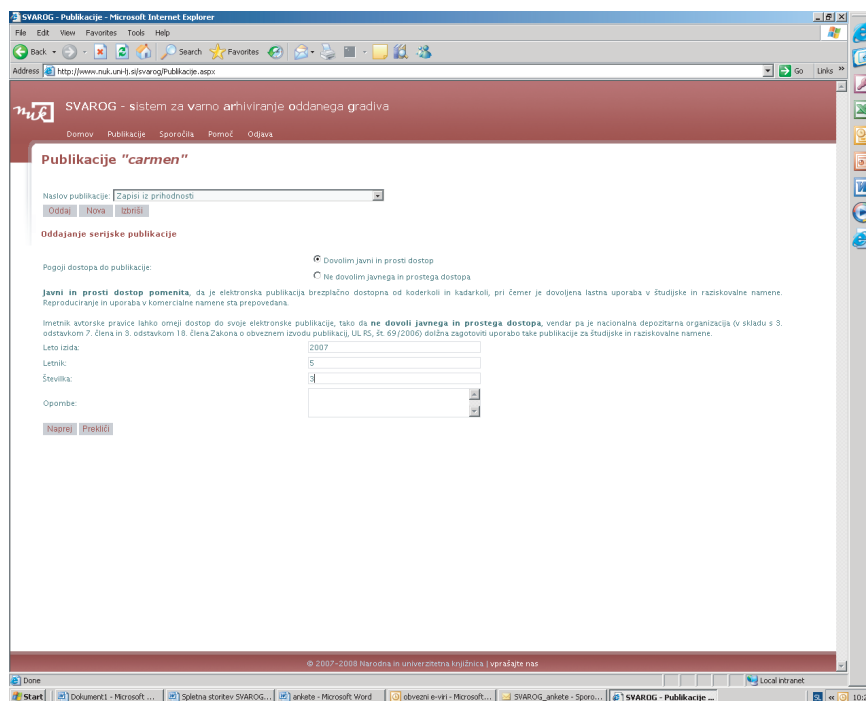
- posredovanje osnovnih podatkov o publikaciji glede na vrsto gradiva (naslov, leto izida, letnik, ipd.);
- izjavljanje o pogojih dostopa do publikacij: na tem mestu da založnik dovoljenje za javni in prosti dostop ali pa omeji dostop do svoje elektronske publikacije; Javni in prosti dostop pomenita, da je elektronska publikacija brezplačno dostopna od koderkoli in kadarkoli, pri čemer je dovoljena lastna uporaba v študijske in raziskovalne namene. Reproduciranje in uporaba v komercialne namene sta prepovedana.

Elektronske publikacije z dovoljenji za javni in prosti dostop bodo dostopne prek portala dLib.si.

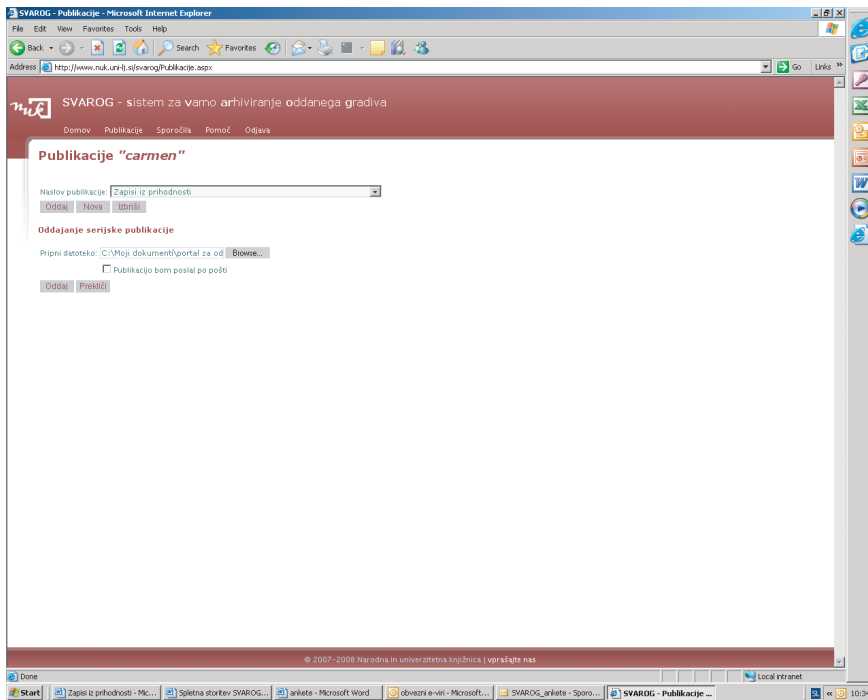
Imetnik avtorske pravice lahko omeji dostop do svoje elektronske publikacije, tako da ne dovoli javnega dostopa, vendar pa je nacionalna depozitarna organizacija (v skladu s 3. odstavkom 7. člena in 3. odstavkom 18. člena Za-

kona o obveznem izvodu publikacij, 2006) dolžna zagotoviti uporabo take publikacije za študijske in raziskovalne namene.

- oddajanje publikacije: ta funkcija omogoča varen in enostaven prenos datoteke z založnikovega računalnika na naš varni strežnik.

Slika 2: Vnos podatkov z izjavo o dostopu do publikacije

Slika 3: Oddaja publikacije

4.3 Pregled oddanega gradiva

V vsakem trenutku je mogoče pregledati oddano gradivo in podatke o le-tem ter jih popraviti. Vpogled v gradivo imata registriran uporabnik in moderator sistema. Uporabnik ima celo možnost brisanja oziroma preklica oddanega gradiva, vse dokler postopek oddanega gradiva ni zaključen. Moderator pregleda ustreznost ujemanja metapodatkov z oddanim gradivom in določi njegovo nadaljnjo pot, ki je lahko repozitorij za trajno hranjenje gradiva ali pa portal dLib.si.

4.4 Sporočila s potrdilom o prejemu publikacije

V mapi *sporočila* čakajo uporabnika vsa sporočila, ki mu jih nameni sistem SVAROG oziroma moderator sistema, vključno s potrdilom o prejemu publikacije.

5 Sklep

V Narodni in univerzitetni knjižnici smo ob upoštevanju vseh pripomb in predlogov iz obdobja testiranja storitev javno zagnali marca 2008. Za njeno izvajanje skrbijo Oddelek za knjižnično informatiko, Služba za oblikovanje, vodenje in vzdrževanje digitalne knjižnice in Oddelek za dopolnjevanje gradiva. Spletno storitev razvijamo zato, da slovenske elektronske publikacije in podatki o njih čim enostavneje in varno pridejo do nas ter seveda z mislijo na dolgoročno zadovoljstvo uporabnikov sistema. Želimo si, da bi storitev olajšala delo uporabnikom in odločno prispevala k varnosti njihovega oddanega gradiva. Zato ponujen vmesnik ni naše končno delo, temveč začetek skupne poti med Narodno in univerzitetno knjižnico in tistimi založniki ter ustanovami, ki bodo uporabljali spletni nabiralnik SVAROG za oddajo svojih elektronskih gradiv. Hkrati pa želimo, da bi moderator sistema z novo spletno aplikacijo pridobil čim večje količine podatkov za lažje izvajanje zakonskih in drugih predpisov ter si z dostopom do zbirnega nabiralnika elektronskih publikacij olajšal svoje vsakdanje delo.

Za zagon storitve smo od načrta do javne uporabe potrebovali štirinajst mesecev in prav gotovo bo potrebnih nadaljnjih štirinajst mesecev aktivne uporabe, da bomo lahko storitev ponovno presojali glede na kriterije, kot sta uporabnost in zadovoljstvo tako na strani založnikov kot knjižničarjev. Določen čas pa je potreben tudi zato, da bomo dobili jasen odgovor na vprašanje, koliko gradiva bomo po tej poti zbrali, ga namenili dolgoročnemu hranjenju ali pa ga ponudili prek portala Digitalne knjižnice Slovenije.

6 Viri in literatura

1. Kodrič, N. (2005). Analiza slovenskih elektronskih kontinuiranih virov na spletu. Knjižnica, Ljubljana, 49(2005)4, str. 127-144.
2. Kragelj, M., Musek, T. (2007). *Spletni portal za oddajo elektronskih publikacij »SVAROG«*: vzpostavitveni dokument, interno gradivo. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
3. Pravilnik o vrstah in naboru elektronskih publikacij za obvezni izvod (5. 10. 2007). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 90, str. 12033.
4. *Strategija razvoja digitalne knjižnice Slovenije : dLib.si 2007-2010.*(2006). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
5. SVAROG. Testna verzija. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 26. 2. 2008 s spletne strani www.nuk.uni-lj.si/svarog

6. Štular Sotošek, K. (ur.)(2006). *dLib.si : digitalna knjižnica Slovenije : informacijski portal za upravljanje z znanjem*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
7. Zakon o obveznem izvodu publikacij. (3. 7. 2006). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 69, str. 7230-7234.

Mag. Karmen Štular Sotošek, bibliotekar specialist, je vodja Službe za oblikovanje, vodenje in vzdrževanje digitalne knjižnice in vodja Oddelka za knjižnično informatiko v Narodni in univerzitetni knjižnici.

Naslov: Turjaška 1, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: karmen.stular@nuk.uni-lj.si